

, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
Chełmskie Towarzystwo Naukowe

Współczesna rodzina jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze

Redakcja naukowa:

Halina Bejger, Oleg Lisovets, Renata Kartaszyńska, Świetlana Borysiuk

Chełm -Niżyn 2016

Recenzenci:

prof. dr Галина Михайлівна Лактіонова

dr hab. Danuta Wosik-Kawala

Projekt okładki: Liudmyla Lysenko

Skład i łamanie: Liudmyla Lysenko

Współczesna rodzina jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze /
Redakcja naukowa: Halina Bejger, Oleg Lisovets, Renata Kartaszyńska,
Swietłana Borysiuk - Nizyn: PP Lisenko M.M, 2017. - 332 s.

ISBN: 978-83-61149-83-5

Spis treści

Wstęp	7
(/ęć I.	
Polityka społeczna państwa wobec współczesnej rodziny.....	9
Rozdział I	
Rodzina jako przedmiot i podmiot polityki społecznej państwa polskiego	10
<i>Halina Bejger, Renata Kartaszyńska</i>	
Rozdział II	
Реформування системи опіки над дитиною та сім'єю у Польщі ...43	
<i>Руслан Новгородський</i>	
Rozdział III	
Тенденції трансформації виховної функції сім'ї та основні пріоритети сучасної державної політики у захисті прав дитини в Україні	55
<i>Тетяна Аякссенко</i>	
Rozdział IV	
Державна сімейна політика в Україні щодо захисту прав дитини.....	65
<i>(> / (/ Ліовець</i>	
Rozdział V	
Якість даних статистycznych o rodzinach w spisach ludności w Polsce.....	89
<i>/ inro/a Raczkiewicz</i>	
(zęć 2.	
Uod/ил jako środowisko rozwoju dziecka	193
Rozdział I	
Нілли гендерних стереотипів на рольову структуру с учасної української с ім'ї	194
<i>Жанпа Іоинічснчо, ('ипп юна ('ачіірііні, Ігор канРрінч ч</i>	

Rozdziału	
Роль сім'ї у збереженні здоров'я дітей молодшого шкільного віку	122

Тетяна Гетьман

Rozdział III	
Роль сім'ї у забезпеченні рухової активності дітей старшого дошкільного віку	133.

Світлана Матвієнко

Rozdział IV	
Вплив сім'ї на формування мовленнєвого самовираження дошкільників	143

Антоніна Аніщук

Rozdział V	
Особливості формування у дошкільників ціннісного ставлення до своїх базових прав у сім'ї.....	137

Ірина Тукач

Część 3.

Problematyka opieki i wychowania w rodzinie dysfunkcyjnej	167
---	-----

Rozdział I

Дослідження соціальної проблеми прояву насильства у сім'ї: регіональний аспект	168
--	-----

Світлана Борисюк, Ольга Плахотнік, Тетяна Єрмак

Rozdział II

Несприятлива соціалізація дітей дошкільного віку в умовах неблагополучної сім'ї як чинник негативних проявів їх поведінки	182
---	-----

Ніна Пухтіна

Rozdział III

Problem uzależnienia młodzieży od internetu a kontrola rodziców ...	
16-1 <i>lani Na A /o/глі'А</i>	

і ...і, і..н..... ..	і u П/КЧ і /. rodzin z problemem	
иi(і • 111 * і)»>)* \ ж	.....	215
Л .</■»/ I m/ < і/ ' ГИ7/И/		

Ro/d/ial V

Readaptacja społeczna osób po odbyciu kary pozbawienia wolności	232
<i>Beata Dybkowska</i>	

(zęć 4. Praca socjalna z rodziną dysfunkcyjną.....247

Rozdział I

Соціальна робота з кризовою сім'єю.....	248
<i>Євгенія Коваленко, Ніна Останіна</i>	

Rozdział II

Praca z rodzinami wychowanków w praktyce pedagogicznej placówki opiekuńczo-wychowawczej.....	260
<i>Halina Bejger</i>	

Rozdział III

Роль ВНЗ у підвищенні якості соціальний послуг сім'ям з дітьми в Україні (регіональний аспект).....	285
<i>Світлана Хлєбїк, Валерія Дорошенко</i>	

Rozdział IV

(імейно орієнтований підхід та інтегровані соціальні служби як складові системи гейткіпінгу.....	302
<i>Світлана Борисюк, Ольга Плахотнік, Іван Борисюк, Тетяна Бутурлим</i>	

Bibliografia	318
---------------------------	------------

Rozdział III

Роль сім'ї у забезпеченні рухової активності дітей старшого дошкільного віку

Світлана Матвієнко

Наукове вивчення проблеми

Тенденції розвитку українського суспільства рельєфно окреслюють необхідність підтримки необхідного рівня здоров'я населення нашої країни, перш за все - дітей і молоді як носіїв генофонду нації. У національних програмах «Освіта (Україна XXI століття)», «Діти України», Національній доктрині розвитку освіти та програми «Здоров'я нації», Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання - здоров'я нації» серед стратегічних завдань першорядним визначено пошук шляхів удосконалення процесу збереження та зміцнення здоров'я дітей і молодого покоління. Перш за все, йдеться про необхідність забезпечення для молодого покоління належного рівня рухової активності, що зумовлено зростаючими показниками проявів гіподинамії, вад діяльності серцево-судинної, кісткової та інших систем організму.

Засобами забезпечення рухової активності є фізична культура і спорт, різноманітні системи оздоровлення, що спрямовуються на підвищення рівня фізичного розвитку людини, відновлення її життєвих сил після фізичних і психічних навантажень. У руховій активності людини приховані великі можливості щодо розвитку й мобілізації фізичних здібностей, які, в свою чергу, відіграють важливу роль у розвитку як індивіда, так і суспільства.

Обсяг рухової активності у загальному контексті життєдіяльності людини з кожним роком зменшується (В. Мурза, О. Сухарева, Л. Волков, Р. Поташнюк, В. Язловецький та ін.). Аналіз наукових досліджень останніх десятиліть дозволяє визначити, що недостатня рухова активність є однією з основних причин відхилень у фізичному розвитку й стані здоров'я людини, починаючи з дошкільного віку. Погіршення рівня здоров'я дітей дошкільного віку пов'язане із неспроможністю дітей

відповідно до віку самостійно піклуватися про своє фізичне вдосконалення, у тому числі - використовуючи рух (Н. Денисенко, О. Дубогай, М. Козленко, О. Козленко та ін.).

Проблема зміцнення здоров'я та фізичного розвитку дітей дошкільного віку знайшла своє відображення в дослідженнях І. Аршавського, О. Богініч, О. Бурової, Е. Вільчковського, Н. Денисенко, Т. Дмитренко, Л. Загородньої, В. Логінової, М. Кістяківської, С. Петренко, Л. Лохвицької, Л. Калуської, С. Лайзане, С. Титаренко, С. Свириденко та ін. Лише окремі питання, пов'язані із організацією фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку в сім'ї розглядалися в наукових працях Г. Беленької, Е. Вільчковського, О. Казак, Л. Лохвицької, Н. Денисенко, С. Лупінович, С. Юрочкіної та ін. Окремі питання формування в дошкільників позитивного ставлення до занять активними рухами розглянуто в наукових працях Е. Вільчковського, М. Данилевич, В. Лесик, А. Мерлян, І. Петренко, А. Цьось та ін.

Виховання розвиненої особистості потребує постійного вдосконалення та подолання консервативних форм, відмови від формалізму та авторитаризму у питаннях, пов'язаних із формуванням життєво ціннісних установок.

Важлива роль у здійсненні цього завдання відводиться сім'ї. У Національній програмі «Діти України» підкреслюється, що сім'я є природним середовищем фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини і має виступати основним осередком її матеріальної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження й передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням¹²⁸.

Слід особливо наголосити на недостатній увазі, що приділяється нині ролі у сім'ї стосовно залучення дитини до основ здорового способу життя, зокрема - до активного руху. Серед причин цього можна назвати, зокрема такі як: відсутність у батьків часу для проведення спільно з дитиною безпосередніх фізкультурних заходів; низький рівень фізкультурної грамотності батьків, їхня легковажність стосовно питань пов'язаних із вихованням дитини та підтримкою її здоров'я, недостатнє володіння практичними навичками проведення різних видів руху тощо.

Проблема, що розглядається у статті, як правило, вивчається науковцями у контексті залучення дітей до виконання фізичних вправ в умовах сім'ї (Т. Андрющенко, С. Бабюк, Г. Беленька, Л. Лохвицька), стовно залучення дитини до засад здорового способу життя (Т. Бойченко, В. Горащук, Л. Сущенко, Т. Кириченко, С. Юрочкіна).

Педагогічні можливості сім'ї у фізичному вихованні старших дошкільників найбільш ґрунтовно розглянуто дисертаційному дослідженні

С. Бабюка (2011 р.) Проте, достатнього наукового обґрунтування проблема забезпечення належного рівня рухової активності дитини старшого дошкільного віку в сім'ї на сьогодні ще не отримала.

Саме тому метою публікації є визначення ролі сім'ї у підтримці здоров'я дитини дошкільного віку через забезпечення необхідного рівня

Теоретичний аналіз проблеми

Як відомо, рух є найважливішим стимулятором процесі зростання, тозвитку й удосконалення організму. Видатний вчений-валеолог

Брехман називав *рух* найважливішим стимулятором процесів росту, розвитку та удосконалення організму¹²⁹.

Необхідний обсяг рухової активності дітей є вирішальною гарантією виховання всебічно розвиненого, здорового підростаючого покоління. Е. Вільчковський визначає *рухову активність* як природну біологічну потребу людини¹³⁰. В. Бальсевич та В. Запорожанов, розглядаючи рухову активність людини як соціально-біологічний феномен, вказують на те, що зміст цього виду активності складає систематична, мотивована діяльність, яка спрямована на фізичне удосконалення¹³¹.

За О. Казак, рухову активність можна визначити як цілеспрямовану рухову діяльність людини, спрямовану на зміцнення здоров'я, розвиток фізичного потенціалу і досягнення фізичної досконалості для ефективної

⁹ И. И. Брехман, *Валеология - наука о здоровье*. - 2-е изд., доп., перераб., Физкультура и спорт, Москва 1990, с. 81.

⁰ Е. С. Вільчковський, О. І. Курок, *Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посів*. ВТД «Університетська книга», Суми 2004, с. 311.

¹ В. К. Бальсевич, *Ваши дети. Книга для родителей*, ФиС, Москва 1985, с. 10.

реалізації своїх задатків і здібностей з урахуванням особистісних мотивацій і соціальних потреб¹³².

При цьому, головним компонентом рухової активності є заняття фізичними вправами, в основі яких лежать цілеспрямовані рухи. Вони є важливою складовою будь-якого виду діяльності та багатьох психічних процесів. З оволодінням дитиною різноманітними руховими уміннями та навичками удосконалюються психомоторні та вегетативні функції, розширюються фізичні можливості дітей, поліпшується як якісний, так і кількісний аспекти рухової активності.

М. Єфименко, аналізуючи вплив рухової активності на розвиток дитини вказує, що в її основі «лежить глибинні фізіологічні закони, серед яких можна назвати примат моторики та кінезофілію - вроджену потребу дитини в руховій активності, відчуття радості від руху»¹³³. Означені характеристики рухової активності стосовно дітей дошкільного віку розглядаються в працях М. Могендовича, Б. Тьомкіна, Е. Хоулі, Б. Дон Френкса, О. Дубогай, Е. Вільчковського та ін.

Забезпечення необхідного обсягу рухової активності дитини є гарантією виховання фізично розвиненої дитини. За даними О. Коробкова, Л. Какуріна, діти, які систематично займаються вправами, грають в спортивні ігри, мають не тільки вищі показники фізичного розвитку, але й відрізняються більш оптимістичним світосприйманням, їхній організм має підвищену стійкість до негативного впливу зовнішнього середовища, вірусів, інфекцій, загального гамма-випромінювання. Більшість вчених вважають, що діти старшого дошкільного віку повинні визначати об'єм рухової активності у межах 4-5 год. щоденно й у межах 20-25 год. - на тиждень.

Належний рівень рухової активності дитини забезпечується спеціальною системою фізичного виховання у дошкільному закладі, а також у сім'ї. Якщо зважити на те, що в Україні нині лише 56% дітей

¹³² О. В. Казак, *Оптимизация двигательной активности дошкольников в условиях семетого воспитания : Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 : «Теория - методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной адаптивной физической культуры»*, Красноярск 2005, с. 5.

¹³³ М. Єфименко, *Рух — це життя. Даруймо його дітям щодня*, "Дошкільне виховання" 2014, №, с. 26.

до 6-ти років відвідують дошкільні навчальні заклади (у сільській місцевості ці показники становлять майже 33%), стає зрозумілим, яка роль у забезпеченні рухової активності відводиться сім'ї.

Зупинимось більш детально на обґрунтуванні поняття *сім'я* та розкритті сутності тих її функцій, реалізація яких сприяє залученню дитини до занять руховою діяльністю. Існує великий перелік наукових визначень поняття сім'я, в основі тлумачень яких знаходиться співвідношення сім'ї із суспільством. На думку Г. Беленької, сім'я є складаною багатфункціональною підсистемою суспільства і водночас, доволі закритою для впливів ззовні окремою педагогічною системою»¹³⁴. Видатний український педагог З. Сухомлинський розглядав «... сім'ю як сприятливий ґрунт, на якому росте, виховується й розвивається дитина»¹³⁵.

Сім'я виконує багато функцій, і вони є взаємозалежними й такими, що активізують життєдіяльність її членів. Традиційно науковці визначають наступні функції сім'ї: господарсько-побутову, економічну, рекреативну (психологічну), репродуктивну, соціалізуючу та виховну. Звичайно, не варто ліпити функції сім'ї на головні і другорядні, всі сімейні функції важливими, проте, з огляду на заявлену тему дослідження, більшу увагу зосередимо на тих функціях сім'ї, які здатні закласти у дитини найвищі людські цінності, до яких належить здоров'я і рух.

Сім'я як стійка соціальна спільнота була й залишається важливим фактором розвитку особистості дитини, виховання в неї системи загальнолюдських цінностей, до яких в першу чергу належать здоров'я та здоровий спосіб життя. Окремих знань і умінь, пов'язаних із здоров'ям, діти набувають від батьків.

Н. Демидова вказує на те, що можливості реалізації сім'єю своїх функцій у вихованні дитини залежать від «якості сім'ї». Під нею Н. Демидова розуміє склад сім'ї, її ціннісні орієнтації, моральні засади,

---

Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, М. А. Машовець, *Здоров'я дитини - від родини*, СПД Богданова А.Д., Київ 2006, с. 23.

"В. Сухомлинський, *Батьківська педагогіка*, Рад. школа, Київ 1987, с. 1.

Н. И. Демидова, *Формирование «образа семьи» у старших дошкольников: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика и история*

На виховну функцію сім'ї у зростанні здорової дитини вказує С. Юрочкіна, яка зазначає, що «певних знань, норм та навичок здорового способу життя діти набувають від батьків та вихователів, якщо відвідують дошкільний заклад. Однак сам по собі виховний вплив дорослих на дитину не дає бажаного результату, оскільки важливим є не пасивне сприймання дитиною порад дорослих, а активна участь її в існуючих взаємодіях»¹³⁷.

Окрім того, саме в сім'ї здійснюється мотивація дітей на здоровий спосіб життя, чому приділяв велику увагу І. Брехман. Він вважав, що здорова людина визначає власний спосіб життя спираючись на позитивний досвід старших поколінь. Академік А. Белкін стверджуючи, що спілкування дитини із дорослими - головна потреба дитини, звертається до батьків із закликом «З дитиною треба грати!»¹³⁸.

Якщо урахувати, що за своєю суттю фізичні вправи нагадують гру (бо саме грою за часів зародження теорії фізичного виховання називали будь- яку фізкультурно-спортивну активність), то закликом академіка можна тлумачити як те, що « з дитиною слід разом займатися фізкультурою, рухом, грою»¹³⁹.

Зазначимо, що проблема зміцнення й збереження здоров'я дитини, є основною як для сім'ї, так і для дитячого садка. Дуже добре, коли здоровий спосіб життя є традицією сім'ї. Проте, сімейне виховання й виховання у дошкільних закладах часто існують як дві окремі ланки: дитина у дошкільному закладі має одні виховні настанови, вдома - не тільки кардинально протилежні, проте й несумісні із здоровим способом життя зразки поведінки.

У наукових працях Л. Артемової, Г. Беленької, О. Богініч, М. Машовеш надано класифікацію сімей українського суспільства щодо визначень:» особливостей їх впливу на виховання дитини дошкільного віку.

Як визначають численні наукові дослідження з проблем сім'ї, у родинях, які займаються вихованням дитини дошкільного віку, ник:

¹³⁷ С. О. Юрочкіна, *Педагогічні засади остеологічного виховання дітей старшо-: дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка ж_ історія педагогіки»*, АІТН України, Київ 1997, с. 6.

¹³⁸ В.В. Ягодин, *Семейное физическое воспитание как народная традиция*, «Фізичне виховання» 2004, № 3, с. 55.

практично відсутні регулярні заняття активними , у тому числі — спільними формами фізичної культури. Через брак коштів в багатьох українських родинах діти не забезпечені інвентарем для занять активними видами руху (катанням на лижах, ковзанах, самокаті; іграми в бадмінтон, городки тощо). Стислі житлові умови не дозволяють батькам улаштувати для дитини вдома тренажерний куточок, доцільно розташувати меблі та іграшки з тим, щоб вони не заважали дитині вільно й активно рухатися.

Заняття фізичною культурою, зокрема - рухом, спортивними іграми є важливим джерелом сімейного виховання. Відомо, що вирішальний вплив у залученні дітей до фізичних вправ має особистий приклад батьків, їхні ціннісні орієнтації, спільні заняття з дітьми, фізкультурна грамотність, у тому числі - правильна оцінка виховного значення занять фізичною культурою і спортом (А. Атаєв, У. Бутіна, Б. Сермеєв, В. Столяров).

За даним досліджень, діти старшого дошкільного віку вже здатні взаємодіяти з дорослими у проведенні цікавих й змістовних занять активним рухом. Психолого-педагогічні дослідження Е. Вільчковського, С. Бабюка, О. Запорожця стверджують про те, що шестирічні діти мають великий потенціал щодо опанування різноманітними рухами.

Старший дошкільний вік (6 років) - період інтенсивного формування рухових навичок. Рухи дітей стають більш усвідомленими, точними та скоординованими. У дитини розвивається здатність розуміти й приймати завдання, що визначає дорослий, у неї зростає намагання досягти при виконанні завдань гарних успіхів. Особливостями рухової поведінки дітей старшого віку є довільний характер виконання рухів; спрямованість на удосконалення основних рухів (ходьба, біг, метання, стрибки); засвоєння складних за координацією рухів (їзда на двоколісному велосипеді, катання на сднополосних ковзанах, метання дротиків тощо)¹⁴⁰.

Спільні з дорослими заняття рухом, елементами спорту із членами родини є надзвичайно цікавими для дітей шести років. Серед основних

“ Организация физического воспитания детей в семье: ключевые ситуации, "Ребенок в детском саду" 2004, nr 5, с. 7.

мотивів, що спонукають дітей до сімейних занять фізичними вправами можна назвати зокрема те, що:

- ігри з дорослими, як правило мають елементи змагальності або командності, що спонукає дитину до орієнтування на спільну перемогу та на необхідність чіткого дотримання правил;
- у процесі спільних занять діти більш швидко розуміють взаємозалежність між способом виконання руху й отриманим результатом;
- у процесі рухової діяльності діти виявляють намагання до самовдосконалення, підвищення рівня рухових умінь.

Коротко схарактеризувавши рухові можливості дітей старшого віку щодо занять активним рухом разом з дорослими, визначимо, в яких найбільш поширених формах рухової діяльності здійснюється на сьогодні сімейне виховання. На думку В. Ягодіна, найбільш *оптимальними формами забезпечення рухової активності* дитини старшого дошкільного віку в умовах сім'ї є:

- домашні фізкультхвилинки у формі комплексів основної або силової гімнастики, вправ на гнучкість, поставу і т. п.;
- спільні заняття гімнастикою (зарядкою);
- навчання початкових рухових і спортивних навичок: плаванню, веслуванню, пересуванню на лижах, ковзанах; спортивних ігор (футболу, волейболу, баскетболу, настільного тенісу, бадмінтону, городків тощо), настільних ігор (шахів, шашок тощо);
- заняття під керівництвом старших родичів елементами основної гімнастики, вправи атлетичної гімнастики на домашніх тренажерах тощо;
- організація вихідних днів на природі, присвячених фізкультурно-спортивним заходам (катання на ковзанах, на лижах, на човні; на велосипеді; купання і плавання у відкритій водоймі; туристичні походи; спортивні ігри за містом між сім'ями у футбол, волейбол, хокей, баскетбол, городки тощо)¹⁴¹.

Участь батьків у заняттях власних дітей активним рухом, навчанні їх фізичних вправ. проведенні спільних тренувальних занять. ігор сприяють

¹⁴¹В. В. -Ягодин, *Семейное физическое востание как народная традиция...*, dz. cyt., с. 56.

культурою та спортом, загартовують тощо. Використання потенціалу сім'ї щодо забезпечення для дитини 6-ти років необхідного рівня рухової активності визначається можливістю організації повноцінного рухового режиму - уникнення пасивного способу життя, тривалого сидіння перед комп'ютером або телевізором. Турбота дорослих про забезпечення природної потреби їхніх дітей у рухах, спільна участь членів родини у позитивно позначається на міжособистісних відносинах, поліпшує моральний клімат у сім'ї, сприяє формуванню добрих сімейних традицій здорового способу життя.

Висновки

Турбота про здоров'я дітей, їхній повноцінний розвиток є одним із важливих завдань суспільства та сім'ї. Реалії сьогодення гостро окреслюють необхідність залучення дитини до занять активним рухом. З огляду на те, що велика кількість дітей в Україні не відвідують дошкільні навчальні заклади, роль сім'ї у забезпеченні рухової активності дітей значно підвищується. Діти старшого дошкільного віку мають високий рівень фізичної та моральної готовності до занять активним рухом сумісно з батьками. Спільні фізкультурно-оздоровчі заходи, короткий перелік яких надано у статті, сприяють зміцненню соціальних позицій родини, закладають сімейні традиції здорового способу життя тощо. Розглянута нами проблема є багатоаспектною й потребує подальших досліджень стосовно пошуку ефективних форм валеолого-просвітницької роботи.

Література:

1. Бабюк С.М., *Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї: дис.... канд. пед. наук: 13.00.08 «дошкільна педагогіка»*, Київ 2011.
2. Бальсевич В. К., *Ваша дитина: Книга для родителів*, ФіС, Москва 1985.
3. Беленька Г. В., Богініч О. Л., Машовець М. А., *Здоров'я дитини - від родини*, СПД Богданова А.Д., Київ 2006.
4. Брехман И. И., *Валеология - наука о здоровье*, 2-е изд., доп., перераб., Физкультура и спорт, Москва 1990.
5. Вільчковський Е. С., Курок О. І., *Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб.*, ВТД «Університетська книга», Суми 2004.
6. *Державна національна програма «Діти України»*, "Дошкільне виховання" 1996, **nr 6**

7. Демидова Н. И., *Формирование «образа семьи» у старших дошкольников : Автореф дис. ... канд. пед. наук : спец.: 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики»*. Москва 2003.
8. *Дошкільне тіловиховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку*, ред. Л.В. Калуська, З.В. Калуський, М.М. Гуменніж, Мандрівець, Тернопіль 2008.
9. Єфименко М., *Рух - це життя. Даруймо його дітям щодня*, "Дошкільне виховання" 2014, nr 7.
- Ю.Казак О. В., *Оптимизация двигательной активности дошкольников в условиях семейного воспитания : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 : «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры»*, Красноярск 2005.
11. *Организация физического воспитания детей в семье: ключевые ситуации*, "Ребенок в детском саду" 2004, nr 5.
12. Сухомлинський В., *Батьківська педагогіка*, Радянська школа, Київ 1987.
13. Юрочкіна С. О., *Педагогічні засади валеологічного виховання дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»*, АПН України, Київ 1997.
14. Ягодин В. В., *Семейное физическое воспитание как народная традиция*, "Физическая культура" 2004, nr 3.